

# Slow education

**Kinderen hebben een aangeboren vermogen tijd te leren kennen. Om dat vermogen tot ontwikkeling te laten komen, hebben kinderen tijd nodig, en volwassenen die hen de tijd doen ervaren.**

**DOOR: LOTTA DE COSTER EN CAROLINE BLANCHARD** – Het moderne leven gaat steeds sneller en dat heeft een sterke impact op de tijdsbeleving van kleine kinderen. Sinds enkele jaren maakt de sociale beweging 'slow movement' opgang in de westerse wereld en dit krijgt ook in de wereld van het kind zijn weerslag in de bewegingen 'slow childhood', 'slow education' en 'slow parenting.' De centrale idee binnen deze bewegingen is om tijd terug te geven aan leerprocessen van kinderen, en om ruimte te geven aan het aanleren van de tijd zelf.

*Brussel, 19u30. Lucas, bijna 4 jaar, heeft zijn verhaaltje gekozen en zit naast zijn papa in zijn bed. Papa begint het verhaal voor te lezen en hoort enkele ogenblikken later zijn gsm rinkelen in de woonkamer. Hij vertelt het verhaal verder, maar slaat hier en daar een zin over. Dan hoort hij het geluid van een mailbericht dat binnenkomt op zijn computer. Hij begint sneller te lezen, slaat stukken van het verhaal over die hij minder belangrijk vindt. Lucas protesteert, zegt aan zijn papa: 'Het verhaal is niet zo! Daar, gebeurt er dat. En daar, dat!' Papa wordt een beetje ongeduldig en zegt aan zijn zoon dat het laat is, dat het tijd is om te slapen en dat het belangrijkste is dat ze even tijd hebben doorgebracht samen. Dan vraagt Lucas aan zijn papa: 'Kan je me dan op een andere dag voor 1000 minuten vertellen?' Zijn papa antwoordt: 'Ja, ik beloof je dat ik morgen meer zal vertellen.' Waarna hij zich, na een vlugge nachtzoen, haast om zijn berichten te gaan lezen.*

Is de baby zich bewust van de tijd die voorbijgaat en duurt? Hoe leert het jonge kind zich te oriënteren in de tijd, zich te 'zien' in de toekomst, zijn verleden te ordenen, het wachten te beheersen? Wat is de basis van de cognitieve verwerving van het begrip van tijd? Welke rol spelen de interacties van het kind met zijn omgeving in de ontwikkeling van zijn tijdsbegrip? In de huidige maatschappij werpen deze vra-

gen op hun beurt weer andere op. Bijvoorbeeld over de mate waarin ons versnelde levensritme en de hogere eisen die de maatschappij ons stelt, een impact hebben op de ontwikkeling van het tijdsbegrip en, meer bepaald, op de tijdsbeleving van het jonge kind. Zoals we merken in het verhaal over Lucas en zijn papa, kunnen de tijd van het kind, van de volwassene en van de maatschappij soms met elkaar in conflict zijn. Net zoals geld kan tijd geteld en verhandeld worden.

Wat kleine kinderen betreft, is het binnengaan van een voorziening voor jonge kinderen een confrontatie met conventionele tijd: de 'onderwerping aan het sociale uurwerk'. De opvang en opvoeding van kleine kinderen vinden plaats volgens een orde en organisatie waarin de tijd de spil is waaromheen ervaringen en pedagogische activiteiten zich ontplooiën. In het kleuteronderwijs wordt dit nog duidelijker: strikte uurschema's, programma's en deadlines, te volgen curricula, het belsignaal, de afgemeten speeltijd, enzovoort. Het kind kan het moeilijk hebben om de criteria van tijd en ruimte te begrijpen en om te vatten hoe tijd voorbijgaat, terwijl hij al heel vroeg het belang van 'sociale tijd' aanvoelt.

## De tijd van kleine kinderen

Net zoals ruimte, oorzakelijke verbanden, aantallen of objecten, kan de tijd gezien worden als een van de basiselementen van de kennis die we nodig hebben om onze realiteit te ordenen en organiseren. Zelfs al hebben de baby en het jonge kind natuurlijk niet hetzelfde begrip van tijd als het oudere kind of de volwassene, ze hebben toch een zeker tijdsbewustzijn dat we kunnen beschouwen als een 'pointillistisch mozaïek'. Deze mozaïek bestaat uit diverse ervaringen, percepties, gedragingen, houdingen en tijdsstructuren: lichamelijk, ritmisch, vocaal, individueel, familiaal en soci-

aal. Het belangrijkste verschil met de tijd van het oudere kind, jongere en volwassene, zou liggen in het feit dat de kennis van tijd bij het jonge kind bestaat uit eerder losse fragmenten, die nog niet met elkaar worden verbonden.

Onderzoek over ritmes bij jonge kinderen laat zien dat kinderen al heel vroeg, zelfs voor de geboorte, een zekere tijdsstructuur 'kennen', van waaruit ervaring en interacties zich ontwikkelen. De baby lijkt 'bereid' om zijn reacties in de tijd te ordenen om met zijn omgeving te communiceren en is specifiek gevoelig voor ritmes en regelmaat. Van jongs af aan zal het kind zich aanpassen aan cyclische veranderingen in de omgeving (bijvoorbeeld: het kind zal zich beetje bij beetje het dag- en nachtritme eigen maken) en aan interactieve ritmes in de relaties tussen ouders en kinderen (bijvoorbeeld: verschillen in ritme tussen mama en papa). Deze eerste ervaringen maken het mogelijk dat de baby zich aanpast aan de tijd van het externe milieu en een overeenstemming te vinden met de ritmes in de zorg en zich af te stemmen op de spel- en verbale interacties met de ouders en het gezin.

In tegenstelling tot de lineaire en logische voorstelling van tijd van oudere kinderen en volwassenen, bestaat die van baby's uit tijd van verscheidene acties. Het gaat hier volgens ons over een lichamelijke tijd, doorleefd, concreet, gevoelsmatig gekleurd en relatief versnipperd. Het is een tijd die gaandeweg geleefd en begrepen wordt in de ervaring van het alledaagse en indirect ook in de verschillende contexten van het kind en het gezin (bijvoorbeeld: plaatsen waar het kind komt, werkomgeving van de ouders).

Via het relationele, de regelmatige interacties met de moeder, de vader, de zussen en de broers, de bredere familie en de kindbegeleider, leert een kind het ritme van de dingen en groeit het tijdsbesef. Het temporele bewustzijn ontwikkelt zich enerzijds binnen een continuïteit van regelmatige ervaringen en interacties, maar tegelijkertijd ook via de perceptie van een discontinuïteit en veranderingen. Verandering én een opeenvolging van verschillende activiteiten zijn zelfs nodig voor de ontwikkeling van een perceptie en noties van orde en tijdsduur. De integratie van deze noties en de perceptie van cycli vergen ook de herhaling



*‘Zo maakt het evenwicht tussen continuïteit en discontinuïteit het een kind mogelijk om deel te nemen aan de gebeurtenissen en deze te plaatsen in een tijds kader.’*

van dezelfde activiteiten, vragen een stabiliteit en voorspelbaarheid in de interacties en in de zorg. Zo geeft een zeker evenwicht tussen continuïteit en discontinuïteit kinderen de mogelijkheid om deel te nemen aan de gebeurtenissen en om deze te kunnen plaatsen in een tijds kader.

Ook de volwassen taaluitingen die naar tijd refereren, hebben een veel betekenis voor het groeiend tijdsbewustzijn van het jonge kind. De volwassenen brengen de modellen om de tijd te verbeelden aan kinderen over door de opeenvolging van gebeurtenissen te duiden (bijvoorbeeld: als de ouder het kind uitlegt

wat er gaat gebeuren nadat het zich heeft aangekleed), door de noodzaak van het wachten te duiden (bijvoorbeeld: door uit te leggen waarom het kind even moet wachten), door de voorspelling van gevaar en frustraties (bijvoorbeeld: door te erkennen dat het kind de maatregel die hem zal worden opgelegd, niet zal appreciëren). Zo leren volwassenen aan kinderen de tijd te reconstrueren, erop te anticiperen, hem te ordenen en organiseren en zich erop te oriënteren.

Tenslotte willen we wijzen op het belang van de tijd om te dromen, maar ook de tijd om

zich te vervelen. Deze tijd komt vaak niet overeen met de moderne tijds cultuur.

### **Slow movement**

De *Slow movement* wil opnieuw tijd geven aan kinderen en hun leerprocessen. Ze wil kortweg tijd geven aan tijd. Volgens ons is dat idee ook van toepassing op het aanleren van tijd zelf, dat, zoals we hebben beschreven, verloopt via de perceptie van ritmes, interacties met de omgeving en taaluitingen over tijd.

We hebben een solide matrix nodig van continuïteit en ritmische afstemming in de dagelijkse ervaringen. Zo kunnen deze ervaringen bij het jonge kind de ontwikkeling ondersteunen van de identificatie met temporele lijnen tussen externe gebeurtenissen (opeenvolging en cycli), evenals de bewustwording van tijdsintervallen die moeten worden overbrugd (tijdsduur). De evolutie in dit vroege tijdsbesef, gekoppeld aan een taalomgeving aangeboden door volwassenen dicht bij het kind, biedt de mogelijkheid om woorden te geven aan ervaringen, en laten zo het kind toe zijn handelingen en zijn dagelijkse beleven in een tijds kader te plaatsen. Zo kan hij zijn eigen temporele wereld construeren, het verleden reconstrueren, anticiperen op de toekomst, het wachten accepteren en bevrediging uitstellen.

*‘s Anderendaags herinnert Lucas zijn vader eraan dat hij beloofd heeft hem een heel lang verhaal van 1000 minuten voor te lezen. Papa installeert zich naast hem, verstrooid. Hij leest een kort verhaal maar voegt details toe die de ogen van Lucas doen glinsteren. Die avond is de tijd die ze samen doorbrengen niet langer dan de avond voordien, maar Lucas valt tevreden in slaap, in verrukking over zijn ‘verhaal van 1000 minuten.’*

*Lotta De Coster is docent klinische psychologie en ontwikkeling, Caroline Blanchard is pedagogisch en klinisch psychologe en doctorendus. Beide zijn verbonden aan de Faculteit Psychologie en Educatiewetenschappen, Vrije Universiteit Brussel.*

*E: lodecost@ulb.ac.be*